

ІСТОРІЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ ОЧИМА ПОЛЬСЬКИХ АВТОРІВ ПІЗЬНОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА ПОЧАТКУ НОВОГО ЧАСУ

Карнаухов Д. В. Концепции истории средневековой Руси в польской хронографии эпохи Возрождения : монография [Текст] / Д. В. Карнаухов. – Новосибирск : Изд. НГПУ, 2010. – 291 с.

У 1998 р. було видано книгу українського історика Д.Наливайка “Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.”, у якій системно висвітлювалася еволюція бачення України європейськими мандрівниками, авторами численних хронік, анналів часів Середньовіччя та раннього Нового часу. Та книга стала вагомим етапом для розуміння самотності розвитку Київської Русі, історії українського народу. Водночас названа книга відкрила для широкого загалу читачів і вузького кола фахівців неосяжну кількість питань, пов’язаних з європейським баченням України. Упродовж 1998–2011 рр. появилася низка монографій, кілька сотень статей, було захищено більше десятка кандидатських і навіть декілька докторських дисертацій, присвячених ставленню різних європейських держав, іноземних політичних партій і рухів до українського питання.

Рецензована книга стоїть окремо від досліджень українських істориків, адже належить представникові новосибірської історичної школи. Автор використовував при її написанні дещо незвичну для українських фахівців методичку наукових пошуків. Цьому сприяло відмінне знання Д.Карнауховим української, польської, англійської мов і латини. Завдяки опрацюванню понад 60 різноманітних літописів, хронік, трактатів польських і полонізованих авторів, монографія Дмитра Володимировича Карнаухова розкриває актуальну для українського сьогодення проблематику: бачення польським суспільством епохи пізнього Середньовіччя і початку Нового часу історії Київської Русі й руських князівств епохи політичної роздробленості. Книга є своєрідним продовженням видання “Карнаухов Д. В. История руських земель в польской хронографии конца XV – начала XVII в. / Д.В.Карнаухов. – Новосибирск : ГПНТБ СО РАН, 2009. – 232 с.”. Однак у рецензованій праці, на відміну від попередньої, значно більше вміщено матеріалів аналітичного характеру, розширено коло висвітлених питань. Побудована вона згідно з проблемно-хронологічним принципом.

Д.Карнаухов у розділі першому своєї монографії “Латиномовна і польськомовна хронографія в інтелектуальній культурі польського Ренесансу” детально проаналізував особливості розвитку польської історичної науки в 1480–1611 рр., з’ясував найбільш важливі ідеї тогочасних польських літописів, хронік і трактатів, що були написані Яном Длугошем, Матвієм Мехевієм, Бернардом Ваповським, Мартіном Кромером, Мартіном Бельським та ін. Детально вивчено й трактати іноземців, що вплинули на бачення поляками середньовічної історії Східної Європи. Особлива увага приділяється твору А.Гваньїні “Хроніка Європейської Сарматії” і деяким іншим трактатам.

У другому розділі “Джерела формування уявлень польських хроністів епохи Відродження про історію руських земель” російський історик указав на вплив біблійних, античних, західноєвропейських, руських і візантійських сюжетів на польських середньовічних авторів. Д.Карнаухов підкреслив, що окремі з авторів надзвичайно скрупульозно ставилися до своїх джерел, намагалися подавати їх без фальсифікацій, лише дещо адаптуючи текст повідомлень для польських читачів.

Розділ третій монографії “Концепції етнокультурної і політичної історії Русі у польській ренесансній хронографії” є найбільш цікавим й актуальним для українських читачів. Він присвячений кільком важливим питанням: 1) висвітлюється суть дискусій

польських авторів у 1480–1611 рр. про походження населення Київської Русі (наприклад, у “Великопольській хроніці” мова йде про трьох братів – Чеха, Леха й Руса, синів Пана, а в Яна Длugoша підкреслюється, що Рус був не братом, а нащадком Леха, що підкреслює політичну заангажованість цього автора і його бажання обґрунтувати претензії польської держави на сусідні з нею землі східних слов’ян; окремими польськими авторами стверджувалося, що населення Русі походило від сарматів нижчого племені ніж те, від якого ведуть свої корені поляки, тощо); 2) пояснюється бачення поляками еволюції державності в Східній Європі від причин могутності в X–XI ст. і до пояснення кризи державності й політичної роздробленості (Д.Карнаухов демонструє прагнення Я.Длugoша показати Кия, Щека й Хорива польськими князями, що були незаконно скинуті варягами, звертається увага на об’єктивні моменти в працях М.Кромера, М.Стрийковського та ін.); 3) аналізуються різні трактування питання християнізації Київської Русі, при цьому підкреслюється вплив релігії на формування традицій політичної культури східноєвропейських народів.

Цікавим для читачів буде й четвертий розділ “Міжнародні зв’язки середньовічних руських земель в концепціях польських істориків епохи Відродження”. Серед питань, що розкриваються в ньому, вагоме місце займає проблема русько-візантійських взаємин. Д.Карнаухов указує на певні розбіжності, що існували в трактуванні історії Київської Русі різними авторами, прагненні польських хроністів показати свою ерудованість й освіченість і, при цьому, їхні численні фактологічні помилки та перекручення.

Схожі моменти висвітлюються і при розгляді взаємин Київської Русі з нехристиянськими народами Східної Європи – хазарами, волзькими булгарами, касогами, печенігами, половцями й татарами, підкреслюється “зрада” руських князів у війнах між поляками й татарами, завдяки якій монголи змогли захопити низку польських міст. Польські хроністи й автори історико-публіцистичних трактатів намагалися підкреслити залежність руських князівств від татар, запозичення ними в Орди методів ведення внутрішньої і зовнішньої політики – “варварської”, “азіатської”. При цьому приписується це всім руським правителям, що відомі після 1240 р., – і галицько-волинським князям, і московським царям.

Центральним для четвертого розділу є питання висвітлення польсько-руських взаємин. Тут підкреслюється, що в епоху Середньовіччя домінуючим елементом цих взаємин була конфронтація і війни за прикордонні території, намагання сторін ослабити одна одну. При цьому польські автори, за словами Д.Карнаухова, суттєво перебільшували роль походу Болеслава I на Київ у 1018 р., підкреслювали, що цей польський король “домігся підкорення всього руського народу”, обстоювали польський характер червенських городів, описували “слабкість і недієздатність (руських) правителів, які або незмінно перемагалися поляками у битвах, або були змушені звертатися до польських монархів за підтримкою з метою зміцнення своєї влади на Русі”. Загалом висвітлення польсько-руських взаємин в історичних працях польських авторів XV–XVII ст., за справедливою оцінкою Д.Карнаухова, подавалися в єдиній полоноцентричній концепції, яка обґрунтовувала у свідомості польської та й інших європейських еліт стереотип незворотності підкорення земель колишньої Київської Русі Польщею, розвивала комплекс переваги польських політичних і культурних цінностей, принижувала роль цивілізаційного потенціалу східного слов’янства й фактично створювала ідеологічні передумови для майбутніх польсько-українських конфліктів.

Аналізуючи висвітлення польськими хроністами 1480–1611 рр. русько-литовських взаємин, російський науковець стверджує, що останні розкриваються нерівномірно й по-різному, особливо щодо подій до укладення Люблінської унії. Для Длugoша, Мехевія, Кромера та Бельського русько-литовські взаємини були друго-

рядними, а для Стрийковського й Гваньїні визначальними в процесі зближення Литви та Польщі.

Рецензована монографія написана на широкій джерельній базі. Автор використав значний доробок російських, польських, українських, англійських, американських та інших істориків (бібліографічний список охоплює понад 260 позицій, а ще понад 60 позицій – це джерела). Значна частина опрацьованих джерел і літератури не доступна навіть фаховим українським історикам, не кажучи вже про студентів-істориків і звичайних читачів. Хоча б із цієї причини вона є надзвичайно актуальною. Однак цінність зазначеного видання полягає в розробці нової концепції зовнішньої політики Польщі й Речі Посполитої в XV–XVII ст., поясненні витоків імперської ідеології в середньовічній польській державі, новому трактуванню суті теорії “сарматизму”. Об’єктивізму автора сприяла відсутність у нього багатьох комплексів, притаманних окремим українським фахівцям, котрих іноді просто переповнює відраза до імперських ідей, що явно перешкоджає появі можливості повністю розкрити механізми імперіалізму від моменту зародження ідей і до їх реалізації. Заслуговує на увагу й велика кількість пояснень, коментарів, біографічних довідок, уміщених Д.Карнауховим у примітках, що допоможе читачам розібратися в специфіці проблеми.

Монографія Д.Карнаухова засвідчує наявність глибоких історичних коренів концепції прометеїзму в польській зовнішній політиці, пояснює причини дещо патерналістського ставлення Польщі до України та Білорусі, прагнення сучасних польських політиків і дипломатів показати свою країну нашим “адвокатом” в Європейському Союзі. Водночас вона є певним застереженням для прихильників безоглядної інтеграції до Європи, оскільки демонструє, що в жодній країні не буває “постійних друзів”, а є лише “постійні інтереси”, захищати які покликана кожна державницька ідеологія.

Дослідження Д.Карнаухова не розкриває всього комплексу питань розуміння поляками Середньовіччя і початку Нового часу проблематики розвитку Східної Європи. Зрештою, воно й не мало такої мети. Рецензована монографія змушує українських істориків по-новому побачити витoki польсько-українських конфліктів і проводити свої майбутні дослідження під дещо новим кутом зору.